

Współczesne podejście do terenów zieleni w mieście a ich utrzymanie i rozwój w Łodzi

dr inż. arch.
WIKTOR WRÓBLEWSKI
Politechnika Łódzka
Wydział Budownictwa,
Architektury i Inżynierii Środowiska
ORCID: 0000-0002-6821-908X

mgr inż. arch.
TOMASZ KROC
Politechnika Łódzka
Wydział Budownictwa,
Architektury i Inżynierii Środowiska
ORCID: 0000-0001-7723-0929

Usługi ekosystemów to w istotnej części dobro publiczne. Rozwój i utrzymanie zielonej infrastruktury miasta wymaga podejścia procesowego.

Wstęp

Zaskakujący w przeprowadzonych badaniach jest fakt, że pomimo długiej tradycji zieleni miejskiej termin „zieleni” nie jest jednoznaczny. Okazuje się, że tereny zieleni są inaczej klasyfikowane przez urbanistów, inaczej przez architektów krajobrazu, przyrodników czy ekologów, a jeszcze inaczej przez przedstawicieli władz miasta czy też jego mieszkańców. Ta sytuacja stwarza konkretne problemy praktyczne. Zasadnicza rozbieżność między zasobem zieleni identyfikowanej a zasobem zieleni stanowiącej przedmiot aktywnego planowania oraz zieleni pozostającej w zarządzie miasta, na której jakość i funkcje miasto ma rzeczywisty wpływ, staje się istotnym problemem utrzymania oraz planowania rozwoju zieleni [1]. Na podstawie przeglądu literatury, dokumentów i opracowań dotyczących zieleni oraz współczesnych wyzwań urbanistyki w tym zakresie analizie poddano praktykę urbanistyczną Łodzi dotyczącą obszarów przyrodniczych.

O zieleni

Ustawa o ochronie przyrody definiuje tereny zieleni jako „tereny urządzone wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, pełniące funkcje publiczne”. Dalej ustawodawca wyszczególnia: „parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe, cmentarze, zieleń towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym” [2]. Tym samym polska definicja prawna kładzie duży nacisk na pełnienie funkcji publicznej przez tereny zieleni. Natomiast w ujęciu Regio-

nu Europejskiego WHO zieleni miejską definiuje się jako „wszystkie tereny miejskie pokryte jakąkolwiek roślinnością”. Podejście WHO obejmuje roślinność na terenach prywatnych i publicznych, niezależnie od wielkości oraz funkcji, a co więcej, może obejmować również małe zbiorniki wodne, takie jak stawy, jeziora lub strumienie.

Zintegrowane podejście do planowania terenów zieleni prezentuje dynamicznie rozwijająca się od początku obecnego wieku koncepcja zielonej infrastruktury. Zieleni, zgodnie z postulatami urbanizmu krajobrazowego, nie powinna być traktowana osobno od zabudowy, ale jako element infrastruktury miasta. Komisja Europejska definiuje zieloną infrastrukturę obecną w obszarach miejskich jako strategicznie zaplanowaną sieć obszarów przyrodniczych i częściowo przyrodniczych z innymi cechami środowiskowymi, zaprojektowaną i zarządzaną w sposób mający zapewnić szeroką gamę usług ekosystemów [3]. Spojrzenie na zieleni w mieście jako na usługi ekosystemów jest odpowiedzią na raport milenijny ONZ. W tymże raporcie został rozszerzony tradycyjny katalog (1) usług zaopatrujących ludność w żywność i surowce przez ich produkcję na terenach zieleni. Uznano, że należy wycenić również usługi zwiększające odporność miast na zmiany klimatu oraz związane z nimi klęski i zagrożenia, to jest (2) usługi regulacyjne stabilizujące temperaturę oraz skład powietrza, retencję i oczyszczanie wody oraz ochronę gleb. Kolejną wyodrębnioną w raporcie grupą są wpływające na jakość życia (3) usługi kulturowe dostarczane przez tereny zieleni, w tym: piękno, inspiracja, przestrzeń do edukacji, do rozwoju duchowego oraz do interakcji społecznych. Ostatnią nową kategorię stanowią (4) usługi siedliskowe podtrzymujące funkcjonowanie wszelkich form życia i tym samym wspierające wszystkie wcześniej wymienione usługi [4].

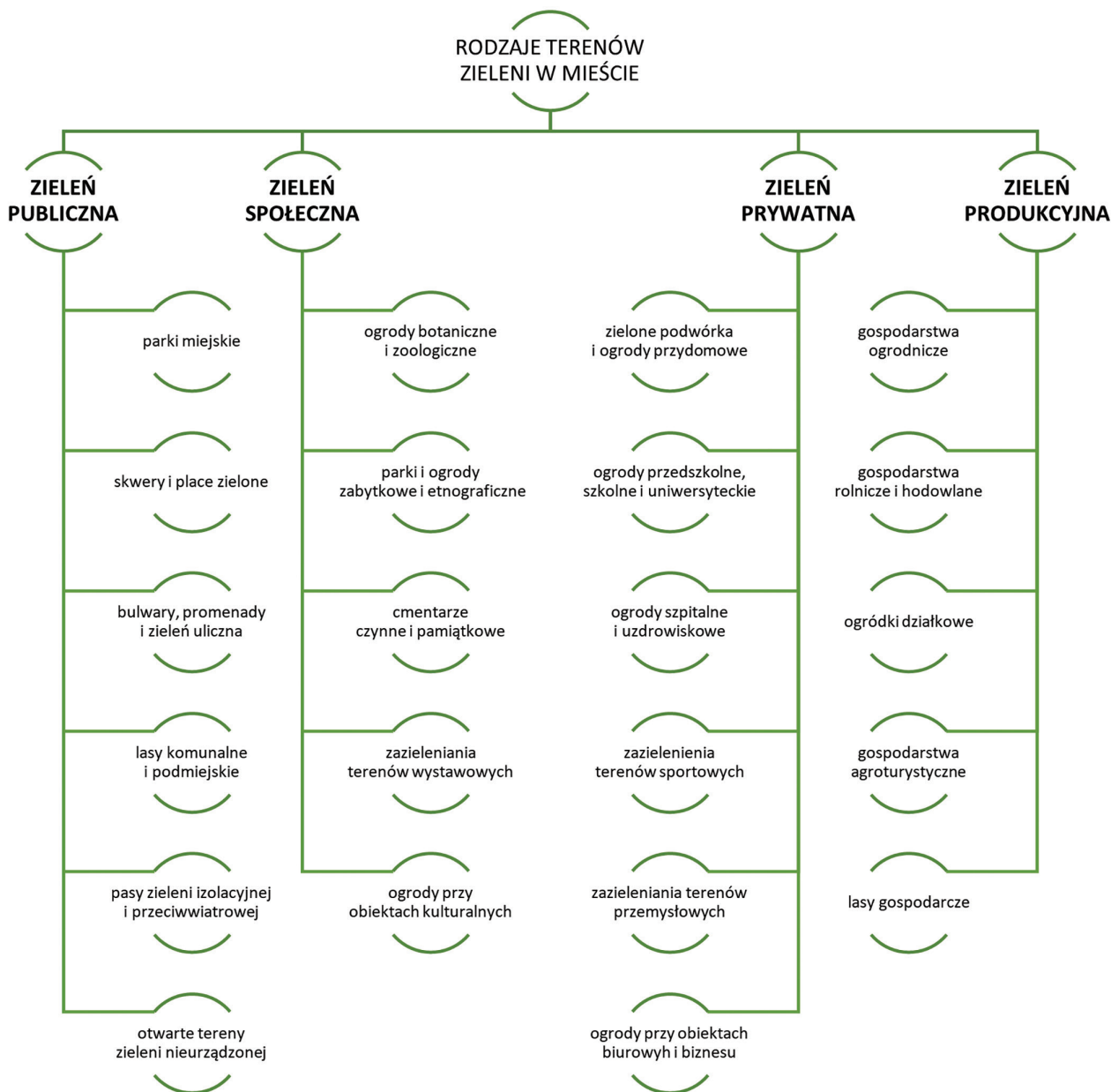
Klasyfikacja terenów zieleni

Tereny zieleni można klasyfikować według różnych kryteriów, na przykład kryterium: pełnionych funkcji, użytkowników, formy własności, dostępności, doboru roślinności, kompozy-

cji. Próby klasyfikowania terenów zieleni nie są nowym zagadnieniem. Już w XIX wieku istniała klasyfikacja dokonana przez Édourana Andrégo [5]. W powojennej Polsce opublikowano przeszło 20 różnych klasyfikacji terenów zieleni. Pod koniec XX wieku zespół warszawskich architektów krajobrazu przeanalizował dotychczasowe klasyfikacje oraz używane w literaturze pojęcia opisujące ówczesnie występujące obiekty będące terenami zieleni. Efektem tych prac było stworzenie podziału na 7 głównych rodzajów terenów zieleni, zawierających łącznie 62 typy takich terenów [6]. Za równie istotne prace należy uznać późniejszą klasyfikację wg dostępności autorstwa Łukasiewiczów [7] czy też podział zaproponowany przez Solarka nawiązujący do struktury miasta [8].

Z punktu widzenia wyzwań współczesnej urbanistyki mniej istotna jest fizyczna forma danego terenu zieleni, natomiast kluczowe są procesy kształtujące, utrzymujące i podtrzymujące przyrodnicze użytkowanie danego terenu. Proponujemy zatem, jako syntezę wcześniejszych klasyfikacji oraz podejścia procesowego do miejskiego systemu zieleni, następujący podział terenów o pokryciu przyrodniczym:

- zieleni publiczna – w całości utrzymywana ze środków publicznych, z której wszystkie usługi ekosystemów są dobrem publicznym;
- zieleni społeczna – częściowo utrzymywana ze środków publicznych, a częściowo z opłat za wstęp lub dzierżawę ponoszonych przez użytkowników, którzy w zamian mogą korzystać z kulturowych usług ekosystemów, podczas gdy usługi regulacyjne i siedliskowe pozostają dobrem publicznym;
- zieleni prywatna – towarzysząca innym funkcjom, utrzymywana w całości przez właścicieli (w tym własność komunalna i skarbu państwa) lub użytkowników; w zamian zyskują oni na wyłączność większość usług kulturowych ekosystemu na działce (przed, za lub wokół budynków oraz na dachach), mimo to usługi regulacyjne i siedliskowe ekosystemów wciąż pozostają dobrem publicznym;

Fot. 1. Rodzaje terenów zieleni w klasyfikacji wg użytkowników utrzymujących i korzystających z usług ekosystemów. Opracowanie własne

■ zieleni produkcyjna – utrzymywana w całości przez właścicieli i użytkowników, którym przynosi bezpośrednie pożytki z usług zapotrzenia w żywność i surowce, przy czym część usług podtrzymujących jest celowo modyfikowana przez człowieka ze względu na wybrany rodzaj produkcji roślinnej lub zwierzęcej, jednakże usługi regulacyjne wciąż pozostają dobrem publicznym.

Jak widać z przytoczonego zestawienia, usługi ekosystemów są w części lub całości dobrem publicznym niezależnie od własności i funkcji terenu zieleni. Z tego powodu zasadne jest stosowanie przez miasto wszelkich instrumentów: prawnych (zakazy, nakazy), finansowych (opłaty, ulgi, alokacja środków), informacyjnych (marketing, edukacja) w celu ich rozwoju i utrzymania niezależnie od własności. Ponadto ograniczanie skutków anomalii pogodowych, zanieczyszczenia środowiska oraz emisji szkodliwych substancji, w tym

powodujących smog, i zapewnienie bezpieczeństwa oraz samowystarczalności żywnościowej, a także dostępności zasobów wodnych dobrej jakości pozostają celami strategicznymi w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego. Zatem planowanie terenów zieleni, aby tworzyły sieć, jest koniecznym przedmiotem urbanistyki.

Planowanie a tereny zieleni

Proponowane podejście procesowe oraz zwrócenie uwagi na użytkowników utrzymujących i korzystających z usług ekosystemów powinno mieć przełożenie na zarządzanie terenami o charakterze przyrodniczym w mieście. Istotną rolę w utrzymaniu oraz rozwoju zieleni odgrywają przede wszystkim władze miejskie, chociaż coraz częściej zdarzają się również oddolne działania użytkowników niezinstytucjonalizowanych, w tym niebędących właścicielami danych terenów.

Współczesna urbanistyka operacyjna działa na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz ustala strukturę przestrzenną ze względu na funkcję i formę użytkowania z pominięciem zarządzania czasem. W praktyce nie korzysta z możliwości użycia zieleni w okresach przejściowych ani wyprzedzająco urządzania zielonej infrastruktury w czasie oczekiwania na zmianę sposobu użytkowania terenu. W studiach i planach miejscowych problematyka terenów zieleni jest zamykana w zagadnieniach ochrony oraz kształtowania środowiska. Jednakże strategiczne znaczenie terenów zieleni dla poprawy jakości życia, zwiększenia atrakcyjności miasta, poprawy jego wizerunku i budowania poczucia tożsamości mieszkańców jest deklarowane w planach rewitalizacyjnych oraz strategiach rozwoju miast. W obecnym stanie rzeczy i w świetle obowiązujących przepisów przedstawienie spójnej koncepcji zarządzania tere-

nami zieleni w mieście z punktu widzenia urbanisty wydaje się niemożliwe, albowiem koncepcja urbanistyczna wymaga zinventaryzowania zasobów zieleni oraz utworzenia baz danych i programowania rozwoju. Na taki program powinno się składać: planowanie oraz realizacja nowych terenów zieleni, a także modernizacja już istniejących, oraz długoterminowe utrzymanie i pielęgnacja jednych oraz drugich z wykorzystaniem potencjału wszystkich interesariuszy.

Po transformacji ustrojowej w Łodzi odnotowania wymagają dwie próby systemowego łączenia terenów o pokryciu przyrodniczym [9]. Pierwsza: „Zielony krąg tradycji i kultury Łodzi” została zawarta w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Łodzi z 1993 r. Koncepcja zakładała ochronę najcenniejszych obszarów i obiektów o znaczeniu historyczno-kulturowo-przyrodniczym. Jej wadą było ograniczenie do centrum miasta oraz brak powiązań z przyrodą w strefie obrzeżnej. Brak instrumentów operujących ponad lub ingerujących w strukturę własności ograniczył realizację do izolowanych, obiektowych rewitalizacji zabytkowych parków i innych obiektów dziedzictwa kulturowego Łodzi. Druga próba: „Błękitno-Zielona Sieć” została włączona w 2012 roku do Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+. Koncepcja urbanistyczna zakładała stworzenie oplatającej całe miasto spójnej sieci połączonych ze sobą parków miejskich i innych terenów o przewadze pokrycia przyrodniczego, której najważniejszym elementem miałyby być renaturyzacja dolin łódzkich rzek. Odtworzenie rzek okazało się niemożliwe bez np. zaplanowania finansowania rozdzielania w skali całego miasta kanalizacji deszczowej od ogólnospławnej.

Aktualnie próbę wyjścia z planistycznego impasu podjął Urząd Miasta Łodzi, publikując w styczniu 2021 roku „Ekopak dla Łodzi”, czyli w założeniu sektorową strategię koordynującą proekologiczną politykę miasta. Częścią „Ekopaktu” jest deklaracja rozwoju i ochrony terenów zieleni, na którą składa się 9 zadań [10]: (1) Zwiększanie udziału zieleni oraz powierzchni biologicznie czynnych, społeczne zazielenianie, społeczna opieka nad zielenią, ochrona zieleni. (2) Przygotowanie pod zalesienie lub jako przestrzeń pod nasadzenia zastępcze wybranych terenów poza centrum Miasta. (3) Zielony Pakiet dla Deweloperów – katalog dobrych, zielonych i proekologicznych rozwiązań budowlanych. (4) Aranżacja zieleni/opieka nad zielenią przez firmy prywatne (umowy sponsorskie) oraz mieszkańców (umowy partnerskie) na gruntach miejskich. (5) Zielony CSR dla firm. (6) Zielona pula w budżecie. (7) Sukcesywne obejmowanie planami ochronnymi terenów o szczególnie cennych walorach przyrodniczych oraz wprowadzenie wyższych standardów proekologicznych

w Miejsowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego. (8) Zielone zamówienia publiczne. (9) Kampanie informacyjno-edukacyjno-promocyjne z zakresu ekozachowań w odniesieniu do zieleni.

Analiza opisów proponowanych działań wskazuje, że są one skupione na inwestycjach, przygotowaniu inwestycji oraz informacji i promocji. Program nie przewiduje bazy danych do inwentaryzacji oraz monitoringu stanu istniejącej zieleni. Strategia nie określa mierników sukcesu w poszczególnych projektach i w programie. Jedyną twardą obietnicą są „nasadzenia 50 tys. nowych drzew do 2030 roku”. Niestety program nie gwarantuje finansowania zadań, nie podaje kosztów, planowanych opłat ani ulg, nie proponuje alokacji środków. Pakt nie precyzuje procedur działania, nie narzuca spójności ani w podejmowaniu decyzji i zarządzaniu zmianami, ani w reagowaniu na problemy przez różne wydziały oraz jednostki organizacyjne miasta. Miasto strategicznie, czyli ogólnie planuje „społeczne zazielenianie”. Miasto „wskazuje bank terenów, które można zazielenić w ramach inicjatyw społecznych [...] razem z listą rekomendowanych gatunków nasadzeń oraz ich wielkością”. Jak się wydaje, kluczem do zrozumienia trendów w urbanistyce po kryzysie 2008 roku są tzw. taktyki urbanistyczne, czyli liczne, drobne, oddolne interwencje w przywracaniu zieleni w przestrzeni miasta, na które trzeba pozwolić mieszkańcom [11] poprzez odpowiednie przepisy w aktach oraz praktykę urzędu miasta.

Podsumowanie

Zaproponowana klasyfikacja pokazuje, że usługi ekosystemów są dobrem publicznym bez względu na pełnioną funkcję lub właściciela terenu zieleni. Zasadne jest zatem podejmowanie w praktyce planistycznej działań zmierzających do holistycznego podejścia w rozwoju i utrzymaniu tych terenów. Wydaje się jednak, że współczesne planowanie oraz zagospodarowanie przestrzenne wciąż nie wypracowało skutecznych narzędzi prawnych ani finansowych rozwoju strategicznie zaplanowanej sieci obszarów przyrodniczych świadczących usługi ekosystemów. Można odnieść wrażenie, że słabością nowatorskich poszukiwań miejskich decydentów jest ciągłe tkwienie w paradygmacie, iż jedynym rozwojem jest wzrost ilościowy (paradoksalnie również w odniesieniu do zieleni). Ignorując inwentaryzację, monitoring oraz pielęgnację i dbałość o istniejące tereny zieleni, pomijają oni rozwój jakościowy już posiadanych zasobów, który z punktu widzenia urbanisty jest ważny. W podejściu do usług ekosystemów istotne są procesy wspierające fizyczną ciągłość są procesy integrujące wszelkich terenów o pokryciu przyrodniczym niezależnie od własności i dostępności dla publiczności.

Bibliografia

- [1] Szulcewska B. Zieleni w mieście: identyfikacja, planowanie, zarządzanie „Przegląd Komunalny” 10/2009 (217).
- [2] Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r., poz. 1378).
- [3] Komunikat z 6 maja 2013r. Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Zielona infrastruktura – zwiększanie kapitału naturalnego Europy (COM/2013/0249 final).
- [4] Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC 2005.
- [5] Zachariasz A., Zieleni jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych. Monografia: Politechnika Krakowska, tom 336, Kraków 2006.
- [6] Rutkowski S., Szumański M., Niemirski A., Rozważania nad klasyfikacją terenów zieleni, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1994.
- [7] Łukasiewicz A., Łukasiewicz S., Rola i kształtowanie zieleni miejskiej. Skrypt dla studentów ochrony środowiska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2006.
- [8] Solarek K., Funkcje terenów zieleni kształtujących przestrzenie publiczne we współczesnym mieście. „Przegląd Komunalny” 10(82)/2009, s. 71–76.
- [9] Wycichowska B., Implantacyjna rewitalizacja zieleni zabytkowej Łodzi – progresja problemu konfliktowego sąsiedztwa w XXI wieku, „Czasopismo Techniczne Architektura” 6-A/2014.
- [10] Ekopak dla Łodzi. UML, Łódź 2021.
- [11] Wróblewski W., Zasina J. Urbanistyka współczesna. Wybrane nurty oraz przykłady ich realizacji, [w:] E. Boryczka (red.), Przekształcenia współczesnych miast. Nurty i instrumenty, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź [w druku].

DOI: 10.5604/01.3001.0015.5802

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Wróblewski Wiktor, Kroc Tomasz, 2022, Współczesne podejście do terenów zieleni w mieście a ich utrzymanie i rozwój w Łodzi, „Builder” 1 (294). DOI: 10.5604/01.3001.0015.5802

Streszczenie: Od początku XXI wieku zmienia się podejście do terenów o pokryciu przyrodniczym. Uznano, że tereny zieleni świadczą różnorodne usługi ekosystemów na rzecz mieszkańców miast. W związku z tym artykuł proponuje klasyfikację terenów zieleni ze względu na usługobiorców i utrzymujących dany ekosystem. Następnie z punktu widzenia urbanistyki dokonano przeglądu instrumentów planistycznych oraz strategicznych mających rozwijać i podtrzymywać zieloną infrastrukturę miasta jako zaplanowaną sieć. Analiza przypadku dotyczy akt miasta Łodzi.

Słowa kluczowe: rozwój terenów zieleni, zielona infrastruktura miasta, usługi ekosystemów, zielona strategia

Abstract: CONTEMPORARY APPROACH TO URBAN GREENERY, ITS MAINTENANCE AND DEVELOPMENT IN LODZ CITY. Since the beginning of the 21st century, the approach to natural land cover has changed. Greenery is defined as a variety of ecosystem services for inhabitants. Hence, the paper proposes a green areas classification based on greenery maintainers and ecosystem services beneficiaries. Finally, the strategic and planning tools for developing and maintaining the green infrastructure of the city as a planned network is reviewed from the urban development point of view. The case study concerns the acts of the city of Lodz.

Keywords: urban greenery development, city green infrastructure, ecosystem services, green strategy